

GÖMÖRI GYÖRGY

Beszélgetések Varga Imrével

GÖMÖRI GYÖRGY (1934) London

A nemrég elhunyt Varga Imrében én a 20., kora 21. század egyik legkiválóbb magyar szobrását tiszteltem, olyan művészt, aki talán minden kortársánál többet ért el és nagyobb elismerést kapott életében. Varga Imre nemcsak szuverén művész volt, aki ugyan – mint a reneszánsz nagy festői és szobrászai – „állami” megrendelésre is alkotott, de mindig a művészi, nem a politikai-propagandisztikus szempontokra összpontosította figyelmét. Szent István-szobra egy olyan királyt ábrázol, akit (Harangozó Márta szavaival) „a vállalt feladat tragédiákkal, megpróbáltatásokkal teli végrehajtása tett érdemessé arra, hogy a szentek sorába lépjen”. Szent Margit-szobra is a fiatal királynő önként vállalt sorsát hangsúlyozza, azt, hogy ez esetben az önsanyargató kolostori életmód vezetett a boldoggá, majd évszázadokkal később a szentté avatáshoz. Drámai metafizikai konfliktust jelenít meg Bad Kissingenben felállított *Jákob harca az angyallal* című, nagyalakú bronz-krómacél szobrával. Újabb kori szobrai közül kiemelkednek a Budapesten felállított egész alakos Wallenberg- és Radnóti-szobrok, valamint a Bartók Béla-szobor Londonban. De aki járt már Varga Imre óbudai, Laktanya utcai múzeumában, látni fogja, milyen univerzális művésszel állunk szemben, akinek alkotásai láthatók Aachentól és Rhöndorftól Tel Avivig és a londoni South Kensingtonig. 2001-ben Magyarországon kívül még hét országban voltak Varga Imrének kisebb-nagyobb, gyakran többalakos szobrai, emlékművei.

Varga Imrével én csak 2002-ben barátkoztam össze, de hírből ismertük egymást már több mint húsz évvel korábban. Amikor ugyanis első angol Radnóti-kötetünkre (Carcanet, 1979) keresztünk fedőlap-illusztrációt, valaki (talán Vas István?) Varga híres, Radnóti Miklóst ábrázoló szobrát ajánlotta, ám akkor nem a teljes szobrot használtuk a fedőlapon, hanem csak annak fejrészét. Időközben Szentendrén Vasék kertjében egy kézfogás erejéig találkoztunk is, de mi elmenőben voltunk, Varga pedig éppen érkezett, hosszabb eszmecsere így nem kerülhetett sor. Viszont 2003-ban, amikor egy év múlva ugyanez a kötet, aminek újra a *Forced March* címet adtuk, bővített és javított formában került kiadásra, színes címlappal, fordító társammal, Clive Wilmerrel újra megkértük Varga Imrét, engedélyezze, hogy rátegyük most már teljes Radnóti-szobrának fényképét az Enitharmon Kiadónál megjelenő kötet fedőlapjára. Ezt nagyon kedves levélben tette meg, annak ellenére, hogy az első angol Radnóti-kötetről lemaradt a neve! Amit én akkor meg is írtam Vas Istvánnak, hogy nevemben kérjen bocsánatot Vargától ezért a kiadó által elkövetett hibáért.

Varga Imre levele magán-levélpapíron, géppel íródott 2002. október 21-én, és első néhány sora így szólt:

„Kedves Gömöri György, aki elképzelésem szerint Gömöri György költővel azonos (!)

Természetesen emlékezem a »FORCED MARCH«-ra, és ahogyan akkor, úgy most is megtiszteltetésnek tartom, hogy Radnóti-szobromra esett a választás. Mellékelek egy hozzájárulást, de hogy ez angolul van-e?”

A levél második részében – mivel tudtam, hogy jól ismeri Radnóti özvegyét, Fannit – Varga Imre arra válaszolt, hogy korábban hozzájárulását kértem a jogdíj ügyében, ugyanis Fanni ügyvédje többszöri kérésünkre sem jelölte meg a kért összeget. Ez nem sokkal Varga telefon-közbenjárása után megtörtént, és 2003-ban így meg is jelenhetett ez a nagyon szép angol Radnóti-kötet,² amit egy kis hampsteadi színházban mutattunk be Wilmerrel, meglehetősen közönségsikerrel. Fenti leveléhez Varga még csatolt két saját fordítást, egyet latinból, egyet meg angolból: a „Nunc est bibendum” öt sorát és Shakespeare második szonettjét. Ebből látni, hogy Varga nemcsak a szobrászmesterséghez értett, a klasszikus lírában is otthon volt. De hogy teljes legyen a baráti közeledés gesztusa, kézírással még két mondatot illesztett a géppel írott fordítások alá:

NAGY PÁL, Gyertyatartó, 1968

„Gömöri Györgynek, bizonygatva, hogy nincs más megismerés, mint a kifejező megismerés, legyen az bármilyen esendő.

Köszönöm a »Váltott hangokon«-t.³

Varga Imre”

Ezen a barátságos levélen felbuzdulva, feleségemmel hamarosan felkerestük Varga Imrét Laktanya utcai múzeumában, ahol szombat délelőttönként fogadta a vendégeket. Imre itt kényelmes karosszékben üldögélt közel a kerti ajtóhoz, titkárnője vagy a múzeum akkori vezetője pedig kávéval és pogácsával, sós rudakkal traktálta a vendégeket. 2003-ban Varga Imre már nyolcvanéves volt, de jó erőben, alkotó tehetsége csúcspontján (londoni Bartók-szobrát például 2006-ban készítette), sok külföldi és belföldi vendége volt, akikkel szívesen beszélgetett. Engem elsősorban Varga élete és művészete érdekelt, de közben gyakran cseréltünk eszmét aktuális politikai ügyekről és fejleményekről is, illetve beszámoltam saját kutatásaimról, vagy vittem neki újabb könyveimből. Először az került szóba, hogyan lett Imréből szobrász, kinek a segítségével vették föl a második világháború után a Képzőművészeti Főiskolára. Elmondta, hogy ezt Pátzay Pálnak köszönheti (a szép bajuszú Pátzayt én is ismertem, gyerekkoromban föl járt a Medveczky-műterembe, nagyra becsülte nevelőapám, Medveczky Jenő festészetét). Pátzay korán fölismerte Varga különleges tehetségét, hiszen ő már kamaszkorában szerepelt egy művel a Párizsi Világkiállításon. Varga Imre 1956-ban kapott diplomát, de még sokáig nem rendezhette saját kiállítást.

– Ez nyilván összefüggött „priuszoddal”, azzal, hogy repülőtiszt voltál a háborúban?

Igen, így volt. Mivel siófoki földbirtokoscsaládból származott, és úgy látszik, különleges kalandokra vágyott, Varga Imre húszéves korára már vadászgépen harcolt az orosz fronton. De elbeszélése szerint 1944-ben már a magyar ellenállási mozgalom megbízásából Itáliába kellett volna repülnie (vagy legalábbis ez volt a terv), hogy fölvegye a kapcsolatot a szövetségesekkel. Emiatt valaki följelentette, és Varga csak úgy úszta meg a letartóztatást, hogy egy német repülő kollégája segítségével áthelyeztette magát Wiener Neustadtba.

Viszonylagos biztonságban érezhette tehát magát 1945 tavaszán, amikor Ausztria felszabadult. De volt egy öccse... (itt Varga Imre tekintete elborult), aki tudta, hogy szeretett bátyja hol van, és a háború utolsó hetében megpróbált eljutni hozzá Wiener Neustadtba. Nem tudom, levante korú volt-e még ez a fiú, inkább már fiatalon besorozott katona lehetett, mindenesetre megszökött az egységétől, hogy eljusson Imréhez. Elfogták, és mint dezertőrt rögtönítélő hadbírószág elé állították és agyonlőtték. A háború utolsó napjaiban.

– Ezért gyűlölöm a háborút! Ezért is gyűlölöm. Minden háborúnak sokkal több polgári, mint katonai áldozata van. Én nem a katonákkal – Radnótival, a költővel és az embermentő Raoul Wallenberggel vagyok szolidáris.

És persze Bartók Bélával, aki a Hitlerrel szövetségre lépő Magyarországról emigrált Amerikába. De Károlyi Mihályt, akiről szép emlékművet készített (azóta áthelyezték Siófokra), sem marasztalta el annyira, mint a jobboldali közvélemény. Imre úgy gondolta, 1919-ben, abban a helyzetben, amit a vesztes háború és az összeomlás jelentett, Károlynak nagyon kevés mozgástere maradt, benne a művész egy jó szándékú, de szerencsétlen és frusztrált politikust látott. (Nem messze áll különben ettől Bryan Cartledge, a kitűnő angol történész véleménye, aki kettős könyvet írt Károlyiról és Bethlen Istvánról.) Vargát nagyon bántotta, hogy Károlyi emlékművét politikai döntésre el kellett távolítani a Parlament melletti kis parkból.

– Úgy tudom, jó kapcsolatban voltál Aczél Györggyel.

– Igen, ő engedélyezte első kiállításomat 1967-ben. Hagyott dolgozni, aztán kaptam Kosuth-díjat és megbízásokat. És amikor Aczél már visszavonult, minden tisztségéről lemondott, még tett nekem akkor egy szívességet: elhozta az összes rólam írt följelentést! Elég vaskos paksaméta volt...

Ezek a följelentések lehet, hogy már korábról is datálódtak, de nekem Varga Imre csak egy 1956 utáni esetről beszélt. Az történt, hogy amikor a forradalom első napján kigyulladt a Nemzeti Múzeum, a frissen diplomált Imre találkozott Makrisz Agamemnon görög képzőművész kollégájával, aki elhívta tüzet oltani. Mire Imre, aki félt attól, hogy útközben megtámadhatják, magához vette (háborúból maradt?) pisztolyát, és ment segíteni a tűzoltásban. Emiatt „szerepe lett az ellenforradalomban”, vagyis 1957-ben Makrisz, hogy magát mentse, egy kihallgatáson

bevallotta, hogy a forradalom alatt Imre fegyverrel járkált, ami akkoriban súlyosan terhelő adatnak számított.

– De nem ez volt az egyetlen följelentő, a többiekkel mit kezdtl?

Imre legyint:

– Semmit. Tudomásul vettem, hogy milyen ember X meg Y. Mi mást tehettem volna?

Imponált nekem Varga Imre nyugalma. És rendkívüli tehetsége. Ami az 1990 előtti politikai rendszerhez való alkalmazkodását illeti, arról Michelangelo jutott az eszembe, aki nem nagyon kedvelte Gyula pápát, de mégis neki dolgozott, és az eredmény őt igazolta. Az ötvenhatos forradalom emlékéért Varga Imre különben megtisztelte Nagy Imre mellszobrával és azzal az emléktáblával, amit kérésemre a Piarista-ház (az akkori Bölcsészkar) falára tervezett, és amit Sólyom László köztársasági elnökkel együtt koszorúztunk és avattunk 2009-ben.⁴

Egy évvel korábban májusban ezt írtam be jegyzetfüzetembe: „Imre külön a mi kedvünkért lejön a galériába.” Ez alkalommal annak a szobornak a tervéről beszélt, amit Koestler Artúrnak tervezett állítani a Lövölde téren, közel az író szülőházához. Imre elmondta, hogy eddig nem kapott állami támogatást az emlékmű felállításához: „a magyar írók nem szeretik Koestlert”. (Gondolom, a jobboldaliak azért, mert Koestler sokáig kommunista volt, a baloldaliak pedig a szovjet szocializmusból való teljes kiábrándulása és hidegháborús szerepe miatt.) Egyetértünk, hogy Koestler jelentős író volt, és bár főműve kétségtelenül a *Sötétség délbén*, más írásai és tanulmányai is fontosak. Például az a beszámoló (*Scum of the Earth – A föld söpredéke*), amit vernet-i internálásáról írt nem sokkal a második világháború kitörése előtt, amelyben megírta a francia közhangulat teljes defetizmusát: Hitlerrel sok francia szerint csak az volt a baj, hogy németnek (osztráknak) és nem franciának született. A Koestler-szobrot végül 2010-ben állították fel Budapesten, jelen voltam az avatásán.

Más kortárs írókról, költőkről is beszélünk, például az éppen nyolcvanéves Juhász Ferencről. Imre anekdotázik: hogy jutott még a Kádár-korszak közepén egy magyar Szolzsenyicin-regényhez (ami alighanem csak a nómenklátúra embereinek fordított zárt kiadás volt). A könyvet Örkény Istvántól kapta kölcsön, az meg Juhásztól szerezte. Varga Imre: „Juhász jó költő, de nagy baja, hogy mindig szeretett jóba lenni a hatalommal.”

Nem tudom pontosan, hogyan került szóba 1919 és az ellenforradalom, alighanem úgy, hogy elmondtam Imrének hírlapi vitámat (a Bécsi Naplóban) egy jobbos történésszel, aki megtámadta Romsics Ignácot amiatt, hogy Romsics a fehérterror áldozatainak számát sokkal többre becsülte, mint a vörösterroret, és azt a véleményét sem rejtette véka alá, hogy Héjjas Iván és társai a politikai bosszú mellett számos gyilkosságot követtek el, gazdag (zsidó) polgárokat raboltak ki és ölték meg. Imrének a fehérterrortól volt egy hajmeresztő emléke, amit akkor elmondott: kamaszként egy dobermant sétáltatott Siófok környékén, és egy homokdombból a kutya emberi kezet kapart elő. Kiderült, hogy 1919-ben a különítményesek 20-25 vöröskatonát végeztek itt ki a lehető legkegyetlenebb módon – egyszerűen rájuk döntötték a homokdombot, és a szerencsétlenek homokba fulladtak. Imre különben Romsiccsal és velem értett egyet a kétféle terror nagyságrendje ügyében.

2009-ben már hetedik éve jártunk rendszeresen ki az óbudai múzeumba. Egyik alkalommal feleségem, az Imre által különösen kedvelt Mari – aki már többször gondolt arra, jó lenne, ha nekem is lenne szobrom Imrétől – vette magának a bátorságot, hogy megkérdezze tőle, vajon vállal-e magánmegbízást. Erre ő azzal válaszolt: „Gyurinak jó feje van, én már korábban is gondoltam, hogy megmintázom.” Mari kérdésére, hogy ez mennyibe kerül, Imre csak legyintett.

– Elég pénzem van ahhoz, hogy ezt ingyen megcsináljam. Végül is (hogy nekem is legyen belőle), két példányban készítette el kicsit idealizált, mert fiatalabb éveimre emlékeztető, nagy hajú szobormásomat, az egyik ma is londoni kertemben áll, roppant levendulavirágok veszik körül, a másik pedig Imre múzeumában van, jó helyen, mert Molnár Ferenc és Nagy Imre, egy sikeres magyar író és egy mártír politikus mellszobra között.

Utoljára Imrét 2013-ban vagy 2014-ben láttam a gyűjteményben. Akkor kapott megbízást, hogy elkészítse Koszorús Ferenc ezredes szobrát, amit aztán 2015 júliusában avattak fel a budai Várban. Koszorús legendája az volt, hogy 1944. július 6-ra virradóra, Horthy parancsára tankjaival ő akadályozta meg, illetve hónapokig késleltette a budapesti zsidóság deportálását

– ez részben tény, de az már nem, hogy ezt emberbaráti vagy antifasiszta indítékból, meggyőződésből tette volna. Az elfogulatlan történészek szerint bár bizonyos hírek alapján Horthy azt hitte, Baky László puccsot szervez ellene, ez nem felelt meg a valóságnak, Baky csak folytatni akarta, amit vidéken sikerrel elkezdett: a zsidóság (többnyire Auschwitzba történő) deportálását... Nem is lett kegyvesztett, és Koszorúst sem tüntette ki Horthy Miklós külön azért, hogy júliusi parancsát teljesítette. (Különben Horthy augusztusban újra akarta kezdeni a deportálásokat, csak a román kiugrás és Bethlen István beavatkozása miatt állt el szándékától.) Varga Imre szkeptikus volt az ezredest illetően: megbízást kapott a mellszoborra, tehát megcsinálja, de ő személy szerint nem tekinti hősnak Koszorúst (aki különben amerikai fogságba esett, és később Amerikába emigrált, ott is halt meg), csak olyan katonának, aki nem szegte meg a kormányzónak tett esküjét, amit 1944. október 15., Horthy fegyverszüneti kérelme után számos magas rangú magyar katonatiszt megtett, amikor felesküdt a német puccsal hatalomra jutott Szálasinak.

Ez az utolsó beszélgetés már azután történt, hogy Varga Imre combnyaktöréssel kórházba került, és majdnem belehalt – ettől csak az mentette meg, hogy pár nap után hazavitette magát, és külön ápolónőt vett föl, hogy kezelje. Tudom, hogy volt egy hűséges „Gyurija” is, aki sok munkát elvégzett a Bartha utcai házban, ahol Imre kétszer is vendégül látott bennünket. A nagy baj akkor kezdődött, amikor már Imre lemondott a személyes szombati beszélgetésekről – túl fáradt vagy beteg volt ahhoz, hogy bejárjon a gyűjteménybe. Nekem mégis maradandó élményem maradt a hozzá fűződő barátság, aminek tárgyi bizonyítéka a két Radnóti-kötet fedőlapja és a 2009-ben elkészült mellszobrom.

JEGYZETEK

¹ Ennek a kötetnek volt még egy szépséghibája: a hátsó borítón, ami Radnóti életéről szólt, „Szerbia” helyett véletlenül „Sibériát” írt a kiadó. Kérdés, hogy ezt hány angol olvasó vette észre, illetve hányan észlelték sajtóhírbának.

² Miklós RADNÓTI, *Forced March. Selected Poems*, ford. Clive WILMER and George GÖMÖRI, Enitharmon Press and The European Jewish Publication Society, 2003.

³ GÖMÖRI György, *Váltott hangokon*, Kortárs, Budapest, 2002.

⁴ Az emléktábla szövegét én fogalmaztam: „Ez elől a ház elől indult el 1956. október 23-án a forradalomhoz vezető diáktüntetés, és itt működött a forradalom alatt az Egyetemi Forradalmi Diákbizottság.” Jelenleg az emléktábla egy étterem melletti falon látható.

**NEMZETI KONZULTÁCIÓ
A KORONAVÍRUSRÓL
ÉS A GAZDASÁG ÚJRAINDÍTÁSÁRÓL**

A TE ORSZÁGOD. A TE HANGOD.

A NEMZETI KONZULTÁCIÓ 1. KÉRDÉSE

▶ A járvány újabb hulláma esetén Ön az alább javasolt intézkedések közül melyiket támogatná?

- Kijárási korlátozás bevezetése
- Távolságtartás elrendelése
- Maszkviselés elrendelése
- Országhatárok lezárása
- Az oktatási intézmények bezárása, és áttérés a digitális oktatásra
- Rendezvények korlátozása
- Védett időszak a 65 év felettieknek
- Védekezéshez szükséges eszközök kivételének korlátozása
- Ingyenes parkolás

Mondja el Ön is véleményét!
Kérjük, vegyen részt a Nemzeti Konzultációban!

Készült Magyarország Kormánya megbízásából.